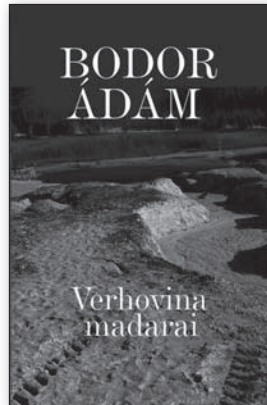

LÁTÓSZÖG

BODOR ÁDÁM
Verhovina madarai

Magvető Kiadó
Budapest, 2011

Koncz Tamás

TÁJKÉP, OLVASÓVAL

Tizenkilenc év telt el Bodor Ádám első regénye, a nagy sikerű *Sinistra körzet* megjelenése óta és tizenegy az *Érsek látogatásától* számítva. Most itt van a *Verhovina madarai* – új kötet, mégis olyan, mint egy rég nem látott ismerős, akinek éppúgy szokás mondani, hogy „de megváltoztál”, mint hogy „te nem változtál semmit”. Bodor prózájára is jellemző ez a kettősség. Aki ismeri műveit, tudja, hogy mennyire homogén és maradandó az általa megidézett közeg, az Északkeleti-Kárpátok hegyvidéke és az ottani közösségek zárt világa, vagyis a Körzet, ahova csak a sorsszerű véletlen vezetheti el az utazót, és ahonnan nehezen adódik kiút. Bár elvileg három különböző regényről van szó, s a szerző saját bevallása szerint nem trilógiának szánta köteteit, az ismétlődő jelenetek, motívumok összekapcsolják, egységessé teszik a szövegeket: ugyanaz a valós és képzelt részletekből alkotott tér – Verhovina létező ukrainai járás –, ugyanazok a szűkszavú mondatok és a rejtélyes karakterek. A történet nem ér véget, és ezért nem is kezdődhet újra: körbefut, ahogy a hegyre vezető ösvény, más és más szemszögből láttatva a tájat.

A Bodor-regények olvasójának azonban az is feltűnhet, hogy ez az álomszerű, szép és kegyetlen vidék idővel amortizálódik: a szinte lélegző természetleírások mellett egyre nagyobb teret kap a mesterséges környezet, s a *Sinistra körzet*ben még egyértelműnek tűnő hatalmi rend eltűnőben van. Kaotikus érdekütközések befolyásolják Bogdanski Dolina lakóinak életét is (*Az érsek látogatása*), Verhovina valódi urai azonban már ismeretlenek, céljaik szintén: a hegyivadászok és a Helynökség papi vezetői után csak egy kivénhedt brigadéros irányítja vagy legalábbis próbálja irányítani Verhovinát, ameddig a külső erők engedik neki. Figyelemreméltó változás a hatalom természetét olyan pontosan leíró Bodor részéről, hogy új regényében már nem ad azonosítható arcot neki; akinek arca van, az hasonlít hozzánk, lehet utálni vagy szeretni, de közénk tartozik. A külső erőnek viszont nincs felismerhető arca – döntései sorsszerűek és kiszámíthatatlanok, mint egy autóbaleset, egy váratlan kinevezés, nem is lehet szembe szállni velük. A Bodor Ádám által teremtett világ a maga módján szintén öntörvényű: tájat és embert magában foglaló organizmusként működik. Bizonyos fokig képes megbirkózni az idegen léttel, a külvilággal való találkozása viszont a régi rend pusztulásához vezet.

A regények közti átjárást már a *Verhovina madarainak* első sora is nyilvánvalóvá teszi. „Két héttel azelőtt, hogy nevelőapámat, Anatol Korkodus brigadérost letartóztatták, megajándékozott egy vadonátűj Stihl motoros láncfűrészszel” – írja Bodor, felidézve a *Sinistra körzet* kezdőmondatát: „Két héttel azelőtt, hogy meghalt, Borcan ezredes magával vitt terepszemlére a dobrini erdőkerület egyik kopár magaslatára.” A közelgő rossz tehát mindkét esetben előre tudható – mondhatni, az események közepébe kerülünk, ha Verhovinán lenne bármiféle középpont. Ilyen azonban nincs, hiszen az idő körkörös és nem vonalszerű ívet jár be: az egyes fejezetek csak nagy vonalakban követnek valamiféle kronológiai rendet, egybemosódik bennük a múlt, jelen és jövő, ráadásul sokszor változik az elbeszélők személye is, akik saját tudásukat, tévedéseiket is hozzáadják a regény menetéhez, történeteik pedig olykor megerősítik, olykor kioltják egymást. A kezdet azonban minden Bodor-regényben közös: a területet vonattal szokás (illik?) megközelíteni. Biciklin bár, de a vonattal egy időben érkezik Sinistrára a mostohafiát kereső Andrej Bodor; vonaton jut el Boganski Dolinára az apja maradványaiért érkező Gabriel Ventuza – és vonattal jönnek a Verhovinán próbaidejüket töltő javító-intézetis kamaszok is. A „kötött pályán” naponta csak egyszer be-

pőfékelő vicinális Bodor Ádám prózájának visszatérő jelképe – más út nem köti össze a reálisnak mondott külvilágot a Körzettel, s aki leszáll a romos, zúzmara lepte állomáson, talán életre szóló döntést hoz. A megérkezéstől elválaszthatatlan motívum a veszteség is. A regényhősök rendszeresen elveszítenek valamit, ami éppen a szabadság, a visszatérés záloga lenne: ki pénzét, ki iratait és kerékpárját hagyja el az első kapuként funkcionáló állomáson, a javítóintézetből érkezett Daniel Valengyuk pedig egyenesen cipő nélkül masírozik be Verhovinára. Utóbbi egyébként bibliai párhuzamot is felidéz – az ember szent helyre lép cipő nélkül, mint Mózes az égő csipkebokor elé.

Szükséges, hogy a közösséget és a tájat a kívülálló szemével lássuk elsőként: az olvasót ez vezeti be Verhovina sajátos rendjébe, ami megfosztja identitásuktól, de egyúttal újjal ruházza fel az oda érkezőket. Sinistra hegyivadászai még régi nevüket is elvették a letelepedni szándékozóktól – Verhovinán csak pár napja karanténba zárják az idegent, amíg kitalálják, milyen feladatot adjanak neki. A kiszabott munka, legyen bármilyen értelmetlen, helyet teremt a közösségben, az illetőt pedig onnantól státuszának megfelelően kezelik: a lét így tárgyiasul és válik kézenfekvővé Bodor regényében. A mondvacsinált posztok egyébként csak úgy nyüzsögnek a kötetben – a katonai rangjelzések például közigazgatási és természetvédelmi feladatköröket jelölnek; így lehet a regény talán legfontosabb alakja, Anatol Korkodus „vízügyi brigadéros” mint a verhovinai forrásvizek és a közösség őrzője. A hatalom és a természet találkozása egyszerre ijesztő és komikus a regényben. A brigadéros a régi rendszer fia, aki még azt tanulta, hogy az élővilágot uralni, kontrollálni kell, ezért forrásokat térít el és felméri a vizek állását; igaz, maga is tudja, hogy mindennek nincs sok haszna és munkája nem sokáig tart majd. „Anatol Korkodus egy ideje sejtette, hogy valaki szemet vetett a Jablonka forrásvidékére, és itt ér véget majd az ő pályafutása is, hamarosan vége lesz itt mindennek, ami ide kötötte, mégis úgy végezte dolgát, mintha nem az enyészetnek, hanem az örökkévalóságnak dolgozna.” A feleslegesnek tűnő brigadérosi utasítások azonban célokat teremtenek a közösség számára, és összekötik a Verhovinán élőket – a rend ideig-óráig fenntartja önmagát, keretet adva a mindennapoknak.

A természetfeletti hatalom mindkét értelmében jelen van a *Verhovina madarai*-ban, ahol a mágia és a földi hierarchia jól megfér együtt. Aliwanka varrónő napi teendői mellett párból, vízcseppekből mond jóvendőt, Nika Karanika gondozónő pedig könnyecskéjével támaszt

fel villámsújtotta gyerekeket, igaz, hétből csak kettőt. A csodatétel „igazságtalansága” miatt később Korkodus is megrója az asszonyt – mintha csak valami rendbontás történt volna kerületében –, a fel nem támasztott gyerekek szülei, Augustinék pedig kegyetlen bosszút állnak immár kétszeres gyászuk miatt. Verhovinán éppúgy az élet része a misztikum, ahogy a halálé is: mindenki tudja például, hogy az utolsó óráit élő ember mellkasán vagy hátán nagy, ezüstös N betű jelenik meg – Nikita, vagyis a halál nevének kezdőbetűje. A vidék történetét pletykákból, a változó narráció egymásba fonódó, repetitív elemeiből ismerhetjük meg: hol Adam, a brigadéros nevelt (intézetis) fia, hol Aliwanka számol be ugyanarról az eseményről, s az egymást követő (néha pedig cáfoló) elbeszélések magában is mitizálják a történeteket. A legendagyártás némileg ellentmondásosnak tűnik Bodor regényében, tekintve, hogy Verhovinán mindössze 20-30 ember élhet; egy olyan kis faluban, ahol éveken keresztül nincs mozgás, az emberek mindent tudnak egymásról – nem ködösen, mesés formában, hanem nagyon is pontosan.

Az események valódi, tehát lejegyzett krónikáját Eronim Mox szakácskönyve foglalja össze, amit Korkodus birtokol. A kötet tartalma – Bodorra jellemző módon – ismeretlen, annyi azonban tudható róla, hogy a különleges helyi receptek mellett Verhovina múltját és talán jövőjét is bemutatja. Azonban mivel a regényben gyakoriak a visszaemlékezések és jóslatok, a cselekményszálat pedig gyanúsán sokszor szakítja meg egy-egy recept részletes leírása, elképzeltető, hogy a *Verhovina madarai* könyv a könyvben: olvasója egyúttal Eronim Mox kódexét is lapozgatja.

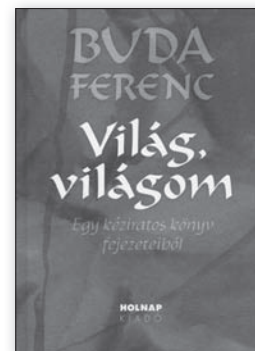
Bár soha nem megnevezve, de Verhovina írott és elbeszélte történetének meghatározó eleme a Rossz: nem az erkölcsi értelemben vett rosszasság, hanem az erő, ami a változást hozza. Ott kószál a falu szélén, leveri a fészkeket, hogy a vidéket még a madarak is elkerüljék; ott lapul a pletykában, miszerint a járást felvásárolnák, és betolakodók képében is feltűnik. Mindez azért érdekes, mert Bodor Ádám prózája híres-hírheft szenvtelenségéről és az értékítélet teljes hiányáról: a *Verhovina madarai*-ban ember és táj egyaránt tárgyiasul, a tettek re nincs és nem is szükséges magyarázat; minden magától értetődő attól, (a)hogy van. Bár a bűn eleinte itt is következményekkel jár – az Augustin házaspárt például házi őrizetben tartják rémtetteik miatt – valójában ennek sincs súlya. A fennálló rendre egyedül a változás jelent igazi veszélyt, hiszen ezáltal Verhovina megnyílik és sebezhetővé

válik. Ezért van, hogy minden újdonság félelmetesnek tűnik a helyiek szemében, a hívás nélkül felbukkanó idegenekre pedig kémként tekintenek: a tekintélyuralomban nincs önálló akarat, tehát aki jön, azt nyilván küldték valahonnan, és parancsot teljesít. A hely szelleme és a külvilág csap össze abban a jelenetben is, amelyben Anatol Korkodus egy turistát próbál meg igazoltatni – sikertelenül –, vagy amikor előljárók érkeznek Verhovinára, és szóba sem állnak az öreg brigadérossal. A romlás jelei nyíltan és közvetetten is megmutatkoznak a szövegben, Bodor pedig néha egészen egyértelműen fogalmaz a jövővel kapcsolatban: „Nem árt, ha a brigadérosnak is megfordul a fejében, hogy bizony nem kizárt, valakik megalkudtak a fejünk fölött. Itt lakunk ugyan, de a föld alattunk már rég nem a miénk.”

Mégis, a változás mögött ott rejlik az állandóság. Akárki lesz Verhovina új ura, a föld és lakosai tovább élnek, s ezt az értéket csak felügyelni lehet – kisajátítani, önmaga kereteiből kiléptetni nem. A vidék termálvizei csak a járásban maradnak ihatóak, szállítás közben megbuggyannak. Korkodust talán meg lehet ölni, de teste az egyik mérgező forrás kék öblében az örökkévalóságig fennmarad; a motívum, a temetetlen halott (szent?) már a *Sinistra körzetben* is megjelent, hisz Borcan ezredest sem volt szabad eltemetni, maradványait egy oszlop őrzi.

Mint arra korábban is kitértem, a változás–maradandóság dilemmája távolabbról nézve nemcsak a *Verhovina madarait*, hanem Bodor Ádám egész munkásságát jellemzi. Megteremtett egy semmi máshoz nem hasonlítható világot, amit rajta kívül nem is tudna más felidézni. Festő nem adhat vissza szebben egy hajnalt a fenyvesekben, mint ő: egyetlen mondatával kelti életre a tájat. A kérdés az, hogy hajlandó-e kimozdulni innen, vagy marad a vidék mestere, saját prózájának Anatol Korkodusa. Úgy tűnhet, Bodor inkább maradni szeretne. A korai karcolatok, novellák után figyelme az emberitől az általános felé fordult – regényei pedig már nem is annyira a cselekményről, hanem a látványról szólnak. A *Verhovinát* olvasni olyan, mintha egy trükkfelvételt látna az ember: az első pillantásra sodró történetfolyam valójában állókép, s közelebről nézve a háttér és a szereplők is egybemosódnak. Hiába próbálnánk például megfordítani Nika Karanikát, Balwinder mindenest vagy magát Korkodust – nincs mélységük, két dimenzióban léteznek. Bodor egyik szereplőjének sem adott személyiséget, csak néhány jellegzetes karakterjegyet, s ettől Verhovina lakói tárgyszerűek vagy éppen állatiasak lesznek – a nő például egyenesen „tüzelnek” a regényben, mintha kutyákról lenne szó.

Mindez nem lenne számomra zavaró, ha a könyv nem viselné magán a rutinos kéz jegyeit is: egyértelmű, hogy Bodor Ádám jól bevált figurákat és sablonokat elevenített fel, a hanyatlás, változás részletgazdag leírásán kívül azonban a *Verhovina madarai* nem nyújt újat, többletet a korábbi szövegekhez képest. Sőt talán el is vesz, veszít valamit: a régi Bodor-novellákban megismert és megszeretett beszédes csendet. A *Megérkezés északra* karakterei – turisták, erdészek, kazánfűtők – például alig váltottak pár szót egymással, a szavak közötti csendben azonban annyi keserűség, romantika vagy abszurd humor élt, hogy egy írásból kettő-három is kitelt volna. A *Barna fénykép* vagy a *Levéltitok* című karcolatokban semmilyen konkrét információ nem hangzik el, és ez a hiány éppen elég ahhoz, hogy magunk próbáljuk meg kiegészíteni. A *Verhovina madarainak* viszont, tűnjék bármennyire is talányosnak, nincs meg ez kis hiánya. Telt, tömör és minden ízében megformált szöveg, melyben a párbeszéd is díszítő motívumnak hatnak, ahogy a szereplők nem különben – olvasható tájkép, amihez nincs szükség sem értelmezésre, sem kérdésekre.

BUDA FERENC
Világ, világom
Egy kéziratos könyv
fejezeteiből

Holnap Kiadó
Budapest, 2011

Urbán Péter

KÖNYV ÉS UNIVERZUM

Buda Ferenc önéletrajzi műve a teljes összegzés igényével íródott. Olyan könyv a *Világ, világom*, amelyben a szerző nem csupán summázatát, lényegét akarja adni létezésének, nem a legjellemzőbbet próbálja be-